

УДК 336.722.14 336.73

Л.Г. Соляник

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

На основі аналізу зарубіжної і вітчизняної теорії та практики управління фінансами банку запропоновано вдосконалений понятійний апарат, функції, методи та форми управління фінансовою діяльністю банку на основі наукової методології.

Ключові слова: економічні категорії, фінанси банків, функції фінансів банків, принципи, ресурсна база банку.

On the basis of analysis of foreign and domestic theory and practice of financial management in banks an improved conceptual tools, functions, methods and forms of financial management of the bank based on scientific methodology were offered.

Key words: economic categories, bank finance, functions, principles, resource base of the bank.

Ефективне управління фінансами всіх суб'єктів господарювання є необхідною умовою забезпечення економічного благополуччя та економічного зростання національної економіки. В умовах функціонування фінансової моделі ринкової економіки, яка є відкритою, зрозумілою і точно характеризує фінансові реалії у суспільстві, структура фінансової системи є динамічною і не може розглядатися у статистичному вигляді. Важливим інструментом регулювання суспільно-економічного розвитку у ринковій економіці є фінансова політика, а основними провідниками її реалізації є банки.

Сучасні умови діяльності фінансових посередників у процесі економічного розвитку потребують виділення у фінансовій структурі такої окремої ланки як фінанси банківських установ. Банківські установи відіграють провідну роль у забезпеченні потреб національної економіки у фінансових ресурсах, як ключові інституції у фінансовій та економічній системі країни. Їх роль не обмежується управлінням тільки кількісними параметрами фінансових ресурсів, хоча вони і забезпечують концентрацію значних розрізаних коштів. Головною перевагою банків є їх унікальні можливості у трансформації звичайних грошових коштів, що перебувають на рахунках юридичних і фізичних осіб, бюджету і цільових фондів, у кредитні та інвестиційні ресурси, які спрямовуються на розвиток економіки і насамперед, її реального сектору. Як фінансовий інститут, сучасна банківська установа виступає комерційною структурою, головною метою діяльності якої є отримання прибутку, а тому основні завдання її фінансової діяльності – зростання фінансового потенціалу та забезпечення ефективного його використання. Реалізація на практиці цих завдань може бути досягнута тільки за умови ефективного управління фінансами банку, як складової загального процесу управління діяльністю банком. Необхідність вирішення сучасних проблем розвитку банківської системи України в процесі економічних перетворень та її інтеграції в європейський й світовий економічний простір потребує подальшого розвитку теорії економічної науки, зокрема фінансів, та створення механізму її практичної реалізації.

Висока динамічність змін як у світовій фінансовій системі, так і у фінансовій системі України потребують змін та удосконалення методів, принципів та організаційних форм управління фінансами з врахуванням впливу наукових досліджень в теорії управління. Дослідження теоретико-методологічних аспектів управління фінансами банку розглядають в своїх роботах такі учені-економісти, як О. Кириченко, О. Криклій, Ю. Масленчиков, В. Міщенко, Л. Примостка, П. Роуз, І. Сало, Дж. Сінкі та ін. Незважаючи на достатню наукову розробку у вітчизняній літературі питань з теорії фінансів, більшість проблем цього напрямку залишаються невивченими. Метою статті є вдосконалення понятійного апарату, традиційних функцій, методів і форм управління фінансовою діяльністю банку на основі наукової

методології, результатом якого повинно стати підвищення ефективності управління банківськими ресурсами та зміцнення на цій основі фінансового стану, ліквідності й платоспроможності банківських установ.

Більшість економістів, що досліджують теорію фінансових відносин банку, розглядають поняття «фінанси банку» в рамках предметної області його економіки аналогічно таким поняттям, як «фінанси фірми» [1, с. 35]. Найбільш застосованим є визначення фінансів банку як фінансових або грошових відносин, що виникають у ході підприємницької діяльності у процесі формування власного капіталу, цільових фондів коштів, їхнього розподілу і використання. Тобто вказане визначення характерно для фінансів всіх підприємств як господарських суб'єктів ринкової економіки та поширюється науковцями на банківські установи. Слід зауважити, що специфіка банківської галузі економіки формує особливості фінансів банку, що відображає запропоноване автором визначення поняття «фінанси». Фінанси банку розглядаються як сукупність фінансових взаємовідносин банку, що виникають у процесі формування власного капіталу й акумуляції розрізнених коштів, що перебувають на рахунках юридичних і фізичних осіб, бюджету і цільових фондів, їх трансформації й використання шляхом забезпечення руху фінансових потоків з метою досягнення необхідного рівня прибутковості, ліквідності й платоспроможності. За своїм економічним змістом всю сукупність фінансових відносин, що складають сутність фінансів банку, доцільно згрупувати за напрямками:

- між засновниками в момент створення банку – фінансові відносини виникають під час формування статутного (акціонерного) капіталу, а потім власного капіталу. Конкретні методи утворення статутного капіталу залежать від організаційно-правової форми господарювання;

- між банком і його клієнтами - фінансові відносини виникають під час надання послуг і реалізації банківських продуктів, придбанням інформаційно-технологічних програм, основних засобів, виникнення і перерозподілу заново створеної вартості. Це фінансові відносини з будівельними організаціями під час здійснення інвестиційної діяльності, із транспортними організаціями під час перевезення вантажів, із підприємствами зв'язку, митницею, іноземними банками і т. ін. Зазначені відносини є основними, оскільки від їхньої ефективної організації залежить кінцевий фінансовий результат комерційної діяльності банку.

- між банком і його підрозділами (філіями, відділеннями) – фінансові взаємовідносини з приводу формування і розподілу фінансових ресурсів, фінансування витрат;

- між банками і його співробітниками – під час розподілу і використання доходів, випуску і розміщення акцій і облігацій банку, виплати відсотків за облігаціями і дивідендів за акціями, стягненні штрафів і компенсацій, утримання податків з фізичних осіб. Від організації цієї групи фінансових відносин банку залежить ефективність використання трудових ресурсів.

- між банківською установою другого рівня і Національним банком України, усередині фінансово-промислових груп, усередині холдингу, із союзами й асоціаціями, членом яких є банк. Фінансові відносини виникають під час формування, розподілу і використання централізованих цільових грошових фондів і резервів, фінансуванні цільових програм, проведення маркетингових досліджень, науково-дослідних робіт, проведення виставок, надання фінансової допомоги на поворотній основі для здійснення інвестиційних проектів;

- між банком і фінансовою системою держави – під час сплати податків і здійснення інших платежів у бюджет, формування позабюджетних фондів, надання податкових пільг, застосування штрафних санкцій;

- між банками і страховими компаніями й організаціями – у процедурі страхування майна, окремих категорій співробітників, комерційних ризиків;
- між банками та іншими фінансовими посередниками.

Матеріальною основою всіх фінансових відносин є рух грошових коштів, що супроводжується формуванням й використанням власного капіталу банку, грошових фондів і резервів.

В умовах жорсткої конкуренції, що супроводжує розвиток ринкової економіки в сучасну епоху глобалізації та інтернаціоналізації, для підтримки необхідного рівня конкурентоспроможності банку потрібні істотні зміни й вдосконалення всіх аспектів його функціонування, і насамперед, управління як одного із найважливіших чинників ефективної діяльності. Перемогу у конкурентному середовищі отримують ті банківські установи, які здатні постійно удосконалювати традиційні та опанувати нові системи й форми управління, зокрема, управління фінансовою діяльністю банку, враховуючи особливості його взаємовідносин з іншими складовими фінансової системи та суб'єктами фінансового ринку. Під управлінням фінансами банку розуміється сукупність функцій, принципів, цілеспрямованих форм і методів, фінансових інструментів та прийомів впливу на різноманітні види фінансової діяльності для досягнення певного результату, тобто високої надійності та сталого економічного розвитку банку. Метою управління фінансами банківської установи є створення ефективної системи управління фінансовою діяльністю, направленої на забезпечення максимізації ринкової вартості банку, підвищення його фінансової стійкості, ліквідності й платоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринку. Для досягнення зазначеної мети банки мають виконувати такі основні завдання:

- формувати необхідні обсяги фінансових ресурсів, використання яких буде сприяти збереженню та збільшенню фінансового потенціалу банку;
- ефективно використовувати фінансові ресурси з метою забезпечення якісного здійснення всіх бізнес-процесів у банку та досягнення необхідної якості активів;
- забезпечувати достатній рівень рентабельності капіталу за умови оптимального рівня ліквідності та платоспроможності банку.

Економічна сутність фінансів банків у реальній діяльності проявляється дією певних функцій, що характеризують їх зміст. Тобто управління фінансами банку розкривається у ході здійснення конкретних функцій управління. Пропонується функції управління фінансами банку розглядати як комплекс взаємопов'язаних організаційних дій суб'єкта управління (банківських менеджерів різного рівня) щодо організації фінансової діяльності об'єкта управління, які забезпечують досягнення конкретних цілей банку у визначеному часі його функціонування. Функції управління фінансами виконують під час взаємодії суб'єктів та об'єктів управління. Сучасні вчені-економісти вирізняють загальні та специфічні функції фінансів банківських установ. Більшість науковців (І. Пилипенко, О. Жук, Д. Моляков, В. Шохін), що досліджують економічну сутність фінансів, визнають наявність тільки загальних функцій управління фінансами: розподільчої і контрольної. Слід зауважити, що ці функції виконуються як на макрорівні (на рівні державних фінансів), так і на мікрорівні (на рівні підприємств як суб'єктів господарювання в ринковій економіці). Деякі вчені (В.Оспіщев, Є. Вознесенский) [2, с.15] пропонують на мікрорівні додатково виокремлювати такі функції управління як: мобілізація фінансових ресурсів; формування капіталу, прибутків і грошових фондів; використання капіталу, доходів і грошових коштів. Банк є суб'єктом господарювання, а тому фінанси банку виконують загальні функції (розподільчу та контрольну), що властиві всім суб'єктам господарювання та регулюють фінансові відносини всіх підприємств, у їх числі і банку. Поряд з цим банківська установа має досить специфічну

діяльність, тому необхідно виділити окремо специфічні функції його фінансів, до яких слід віднести такі функції:

- акумуляції та трансформації фінансових ресурсів. Ця функція проявляється в інформаційній, ресурсній та організаційній взаємодії банку з іншими суб'єктами фінансового ринку; концентрації тимчасово вільних розрізнених коштів різних суб'єктів господарювання та їх трансформації у кредитні й інвестиційні ресурси з подальшим їх розподілом;

- інформаційну. Банк виконує вимоги фінансового моніторингу, аналізуючи та відстежуючи грошові потоки своїх клієнтів, крім того банки, на відміну від інших суб'єктів господарювання, щомісячно звітують перед НБУ і щоквартально публікують данні про свою діяльність та про грошові потоки своїх клієнтів, тобто виступає таким суспільним інформатором, який здійснює відбір найбільш ефективних і благонадійних позичальників [3];

- забезпечення руху фінансових потоків. Вся діяльність сучасних банків спрямована на підтримку ліквідності шляхом забезпечення стійкого руху фінансових потоків, як важливої умови для збереження головної властивості банківських установ – платоспроможності, тобто своєчасного виконання фінансових зобов'язань перед клієнтами. Для цього здійснюється забезпечення банку оптимальною структурою фінансових ресурсів, управління процесами формування капіталу, організація управлінського обліку та бюджетування, організація фінансової роботи щодо покращення якості активів, мінімізації фінансових ризиків, збереження ліквідності та платоспроможності банку.

Ефективне управління фінансами банку має забезпечуватись реалізацією принципів управління, серед яких основними є:

- комплексний характер управління;
- урахування специфіки функціонування конкретного банку, стану розвитку фінансово-кредитної системи країни та постійних змін на міжнародному фінансовому ринку й у міжнародній економіці загалом;
- оптимальне ранжування управлінських завдань з урахуванням стратегічних цілей і поточних завдань діяльності банку;
- організація оптимальної взаємодії суб'єктів управління з об'єктами для урахування впливу зовнішньої сфери на суб'єкти управління;
- чітке визначення і формалізоване закріплення функціональних обов'язків, прав і відповідальності всіх учасників процесу управління;
- виконання нормативних вимог до діяльності банків з боку держави і недопущення застосування до банку фінансових і адміністративних штрафів;
- забезпечення необхідного зв'язку з іншими напрямками банківського менеджменту.

Зазначені принципи використовують під час здійснення процесів управління фінансами банку, оскільки дають змогу ув'язати функції управління із стратегічними цілями розвитку банку й реалізації його конкурентної стратегії. Принципи управління фінансами банку є підґрунтям для формування фінансової політики банку, яка визначає внутрішню нормативну базу банку для управління фінансовою діяльністю.

Функції та принципи управління реалізуються за умови поєднання методів та інструментів впливу на фінанси банку. Основними методами управління фінансами банку є:

- фінансові: фінансовий облік, фінансові показники, планові завдання, бюджетування, матеріальна відповідальність, санкції, матеріальне стимулювання, трансферні ціни, тарифи, контролінг;
- нормативні: статут, накази, розпорядження, інструкції, регламенти, нормативи, стандарти, в їх числі соціальні;
- адміністративні: організаційні, розпорядчі;

- соціально-психологічні: переконання, вплив, примусове застосування авторитету, звернення до певних почуттів, спонукання до підвищення значущості роботи.

Всі перелічені методи, перебуваючи у тісній взаємодії, повинні застосовуватися в комплексі, утворюючи єдину систему для досягнення основної мети управління фінансами банку. Методи управління фінансами банку та їхні організаційні форми потребують постійних змін та вдосконалення в процесі наукових досліджень в теорії управління. Тільки на основі розуміння сутності фінансів банківської установи та зростаючої ролі банків в регулювання суспільно-економічного розвитку країни за умов ринкової економіки, уточнення і розширення дії функцій, що відображають їх зміст, можливе вирішення проблем розвитку фінансової діяльності банків в Україні та реалізація адекватних антикризових заходів.

Проблеми якісного управління фінансами банківських установ за новітніми технологіями в умовах ринкової економіки є надзвичайно складними через необхідність урахування при створенні системи управління фінансами банку багато чисельних факторів, які постійно і швидко змінюються. Так, на управління фінансами банківських установ впливають тенденції, зумовлені розвитком світового фінансового ринку, процесів фінансової інтеграції і глобалізації, які визначають додаткові вимоги до забезпечення фінансовими ресурсами розвитку як окремого банку, банківської системи загалом, так і фінансового забезпечення процесів розвитку національної економіки. В умовах жорсткої конкуренції між іноземними і національними банками, слід враховувати особливості та об'єктивно виникаючі суперечності при використанні кредитних вкладень: замість промислових підприємств, фінансові ресурси переважно надаються населенню та галузям економіки, зорієнтованим на імпорт. Це потребує вдосконалення методів управління фінансовими потоками банків.

Задля ефективного управління фінансами банку, особливо в умовах посилення дії світової економічної кризи, необхідно комплексне врахування соціально-економічних чинників, що забезпечить вирішення сучасних проблем взаємодії банків (взаємовідносини банків з домогосподарствами), тобто відновлення довіри населення до банківської системи на основі формування системи взаємодовіри. Це потребує розроблення стратегічних банківських соціальних ініціатив, які будуть сприяти вирішенню проблем взаємодії банків та населення.

Важливим напрямом вдосконалення управління фінансами банку є врахування особливостей взаємодії банків з державою шляхом постійного пошуку керівництвом банку компромісу між державними та власними інтересами банку, який залежать від особливостей державної внутрішньої і зовнішньої політики, її пріоритетів, глобальної та регіональної економічної ситуації, можливостей використання банками передових комп'ютерних та інформаційних технологій, а також рівня і тенденцій професійної підготовки співробітників банку, його традицій і таке інше.

Практична реалізація й розвиток фінансів банківської установи здійснюється шляхом фінансової діяльності, яка має бути організована ефективно та приносити прибуток, за рахунок якого проходить поповнення власного капіталу банку та збільшення його фінансового, тобто ресурсного потенціалу (рис. 1). В умовах світової фінансової кризи, що обумовила нестачу фінансових ресурсів у всіх суб'єктів господарювання, вдосконалення фінансової діяльності банківських установ щодо управління банківськими ресурсами набувають особливої актуальності. Банківський капітал складає основу банківських ресурсів банку. Формування та раціональне використання банківського капіталу, підвищення якості його активних операцій є одним з найголовніших завдань, яке вирішує банк у своїй фінансовій діяльності.

Залучення додаткових фінансових ресурсів повинно відбуватися на основі вдосконалення механізму використання нових аналітичних інструментів та програм співпраці

з потенційними клієнтами комерційних банків. Результатом чого стане стабільний приплив капіталу в банки, підтримання банківської ліквідності, що є надзвичайно актуальним завданням у період кризових явищ на вітчизняному та світовому фінансових ринках.

Стабільне функціонування та подальший розвиток банківської системи України перебувають у тісному взаємозв'язку із нарощуванням обсягів банківського капіталу на основі зростання рівня концентрації грошових ресурсів суспільства у банківських установах (рис.2).

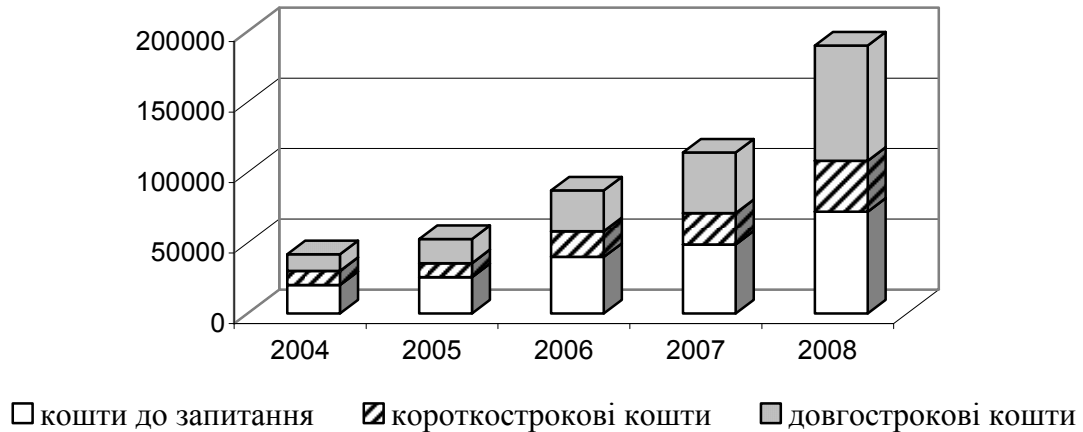

Рис. 2 Динаміка і структура ресурсної бази, сформованої комерційними банками України [4]

Насамперед, це стосується активізації зусиль із залучення коштів населення на строкові депозити як найбільш стійку частину акумульованих банками ресурсів, що дає можливість підтримувати належний рівень фінансової стійкості та провадити активну кредитно-інвестиційну діяльність. Від ефективності формування фінансових ресурсів залежить їх спроможність здійснювати активні банківські операції, у т.ч. й інвестиційні, фінансова стійкість банківської системи, її місце та роль у процесах економічних перетворень, інтеграція банківської системи України в європейський та світовий економічний простір

Розвиток банківського сектору сприяв суттєвому поліпшенню основних показників банківської діяльності. У 2007 році досягнуто найкращих за останніх сім років результатів у зростанні капіталу, активів, зобов'язань, прибутку банків. Темпи приросту основних показників діяльності банків України зображено на рис.3.

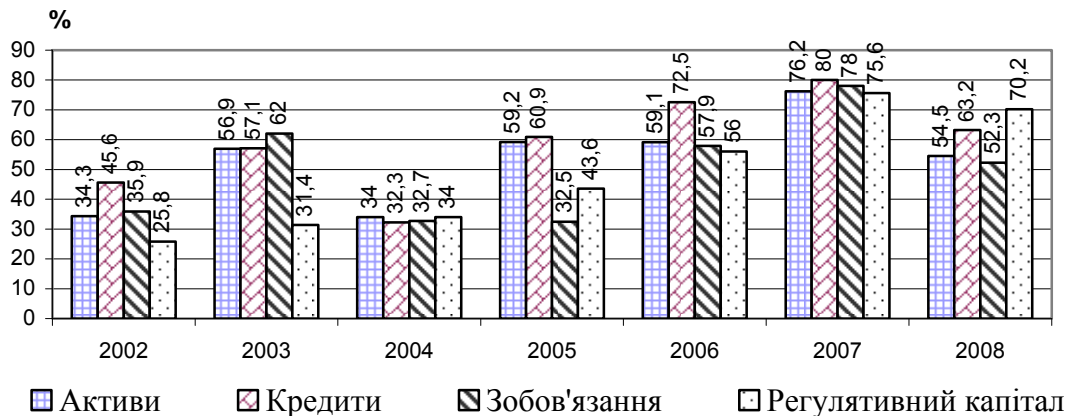

Рис.3 Темпи приросту основних показників діяльності банків України [4]

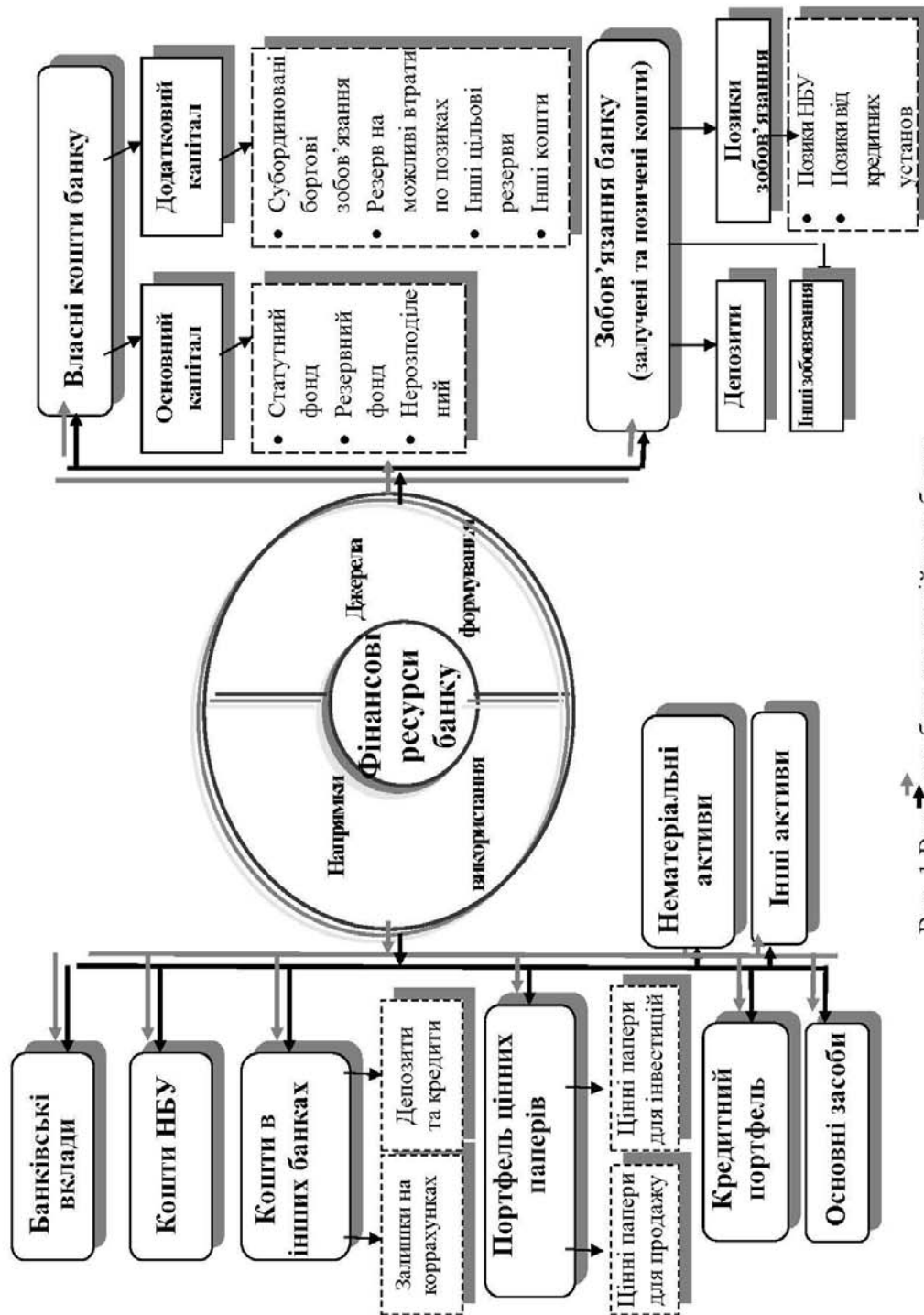

Рис. 1 Ресурсна база комерційного банку

Так, якщо у 2000-2006 роках середньорічний приріст капіталу банків становив 41 %, то за 2007 рік - майже 76 %, у 2008 році – понад 70%. Завдяки цьому капітал банків щодо ВВП досягнув 10 %, тоді як у 2000 році становив лише трохи більше 3 % ВВП (рис. 4). За наведеними параметрами розвитку банківського сектору Україна ще відстає від переважної більшості країн Східної Європи. Але динаміка зростання перекоонує: розрив невпинно скорочується, отже, Україні вдається поліпшувати не лише кількісні, але й якісні характеристики діяльності банків. Значення банківського сектору в економіці країни з року в рік зростає, він продовжує зміцнюватись і залишатися вагомим рушієм економічного зростання України.

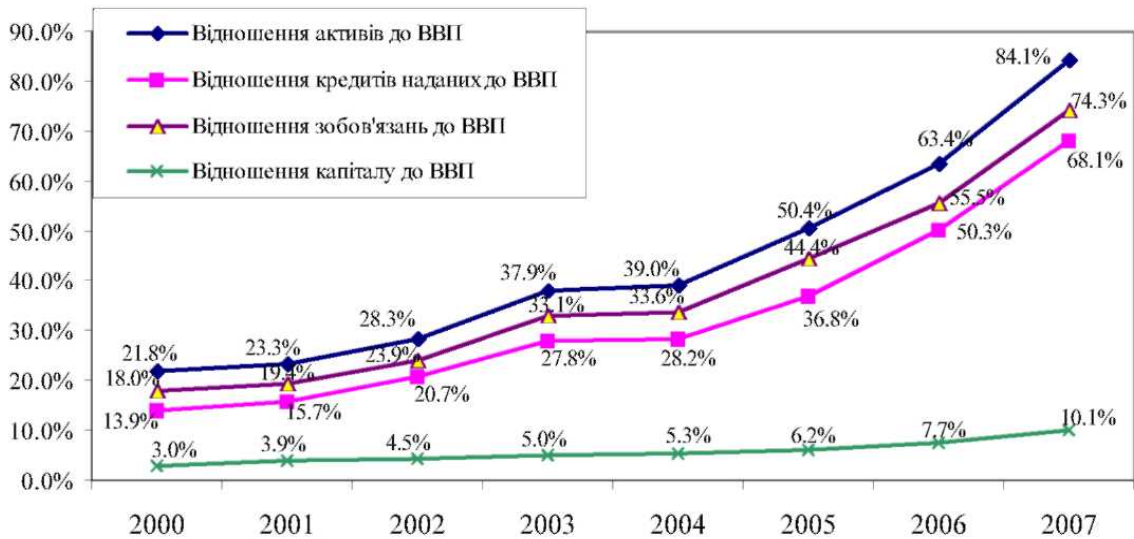

Рис.4 Відношення активів, кредитів наданих, зобов'язань та капіталу до ВВП[4]

Левову частину в структурі доходів банків займають процентні доходи (рис. 5). Збільшення доходів здійснюється в основному за рахунок зростання процентних і комісійних доходів. У структурі процентних доходів основне місце займають процентні доходи за кредитами, наданими суб'єктам господарювання та фізичним особам (43,8 % і 24,8 % від загальної суми процентних доходів).

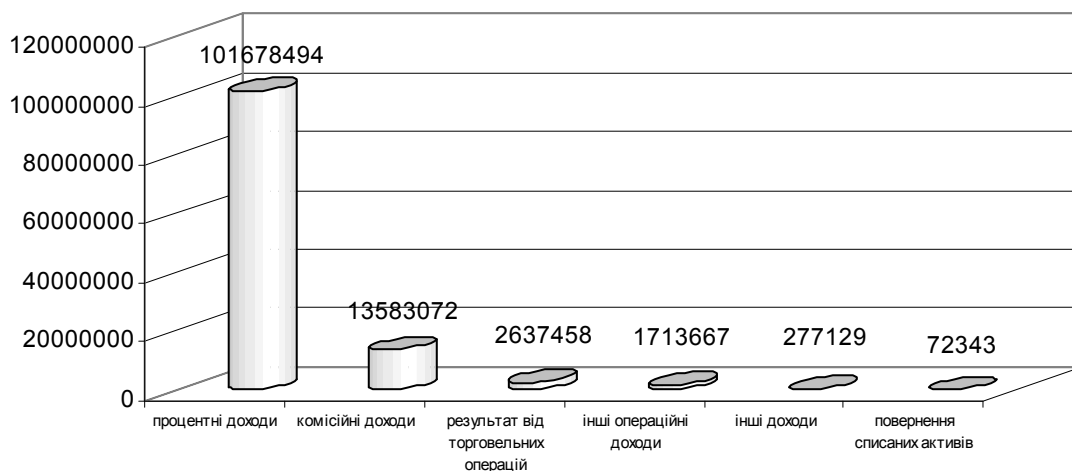

Рис. 5 Структура доходів банків в Україні на 01.11.2009, тис. грн [4]

Зазвичай у структурі витрат банку найбільшу питому вагу мають процентні витрати. Забезпечення прибуткової діяльності - необхідної умови фінансової стійкості та якісного розвитку банків для підвищення їх конкурентоспроможності на фінансових ринках - є одним з основних завдань фінансової діяльності банків України в сучасних умовах.

Банки, які перетворились у нових економічних умовах в основні структурні ланки фінансово-промислових груп, транснаціональних корпорацій, державних і недержавних фінансово-інвестиційних компаній, асоціації економічної взаємодії, банківські холдинги та інші промислово-фінансові конгломерати, стали власниками, користувачами і розпорядниками великих доходів і, відповідно, великими платниками податків.

Як свідчить світова практика, ефективне функціонування ринкової економіки, при всій різноманітності її моделей, відомих світовій практиці, потребує державного регулювання та подальшого розвитку теоретико-методологічних розробок.

Величезну роль як у самій структурі ринкових відносин, так і в механізмі їх регулювання відіграють фінанси банківських установ, як важливий інструмент реалізації державної політики. Ось чому сьогодні як ніколи важливо розуміти природу фінансів банку, глибоко розбиратися в умовах і принципах їх функціонування та на цій основі вдосконалювати методи і механізми фінансового управління.

Удосконалений понятійний апарат із розглянутих економічних категорій, представлені у роботі теоретичні основи фінансів та практичні аспекти фінансової діяльності банку являють собою дієві важелі створення ефективної системи управління фінансами банку на основі глибокого розуміння їх сутності, форм існування, можливостей використання практичних інструментів для здійснення цілеспрямованого впливу на різні види фінансової діяльності банківської установи.

Література:

1. Масленчиков Ю.С. Экономика банка. / Ю.С. Масленчиков, А.П. Дубанков. – М.: Издат. группа «БДЦ-пресс», 2002. – С. 35.
2. Фінанси / В.І. Оспішев, Л.І. Лачкова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – С. 15.
3. Кузнєцова Л.В. Сутність та складові системи управління фінансами банку / Л.В. Кузнєцова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009.-Вип. 19.9.- с.82-89.
4. Офіційний сайт Національного банку України// [Електронний ресурс]/ Спосіб доступу: / <http://www.bank.gov.ua>.

Рекомендовано до друку:

д.е.н., проф.. Галушко О.С., 18.02.2010

Надійшла до редакції:

04.12.2009